

Prefață

Această carte este o privire de ansamblu asupra teologiei pastorale a răposatului teolog ortodox Alexander Schmemmann (1921-1983), care a fost un renumit preot, păstor, profesor, decan de seminar, teolog, conferențiar și autor. El și-a dedicat viața reînnoirii și renașterii liturgice în Biserica Ortodoxă, mai ales în Biserica Ortodoxă din America. De asemenea, moștenirea teologică a lui Schmemmann a influențat toate nivelele vieții Bisericii. Cărțile, articolele, eseurile și predicile sale sunt cunoscute în lumea întreagă, au fost traduse în numeroase limbi și sunt citate de teologi din Răsărit și Apus, fiind folosite, în același timp, ca o introducere generală la credința și practica creștin-ortodoxă¹.

Cea mai importantă contribuție a lui Schmemmann este accentul pus pe rolul Euharistiei în viața și practica Bisericii. Scrierile sale, la fel ca și conferințele și predicile, reflectă dragostea sa pentru Euharistie nu

¹ PAUL GARRETT ed. „Fr. Alexander Schmemmann: A Chronological Bibliography”, în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, nr. 28, 1984, pp. 11-26. Vezi și pagina web dedicată memoriei lui Schmemmann: www.schmemmann.org.

numai ca subiect academic pentru studiu și reflecție, ci și ca factor formativ pentru cercetarea teologică; pentru Schmemmann Scriptura, doctrina, credința, învățăturile, predicile și rugăciunile din Biserică sunt exprimate și pe deplin realizate în adunarea euharistică. Se poate vedea interesul pe care l-a avut toată viața pentru Euharistie în scrierile sale, mai ales în memoriile care au fost recent publicate, predicile de la Radio Liberty și marea sa lucrare *Euharistia*².

În scrierile sale se pot descoperi bogate comentarii cu referire la natura pastorală a liturghiei, ceea ce teologul romano-catolic Josef Jungmann și alții au numit liturghia pastorală³. Liturghia este profund pastorală în sensul că cultul Bisericii îi cheamă pe credincioși în jurul Cuvântului și al mesei pentru a se împărtăși unii cu alții și cu Dumnezeu cel viu. Credincioșii sunt, apoi, trimiși

² Timp de treizeci de ani, Schmemmann a realizat un program săptămânal intitulat *Sunday Talks* (Discuții duminicale) la Radio Liberty din New York, program produs de Boris Shub. Aceste discuții au fost transmise în Uniunea Sovietică și în țările est-europene. Și alți gânditori ruși, precum Vladimir Weidle, Victor Frank și Gaito Gazdanov, au avut programe de radio. Pentru mai multe informații despre istoria Radio Liberty, a se vedea hooverfl.edu/rlexhibit/people-other-schmemmann.php.

³ Vezi eseul lui JUNGMAN intitulat „The Pastoral Idea in the History of the Liturgy” și eseul lui DOM OLIVIER ROUSSEAU „Pastoral Liturgy and the Eastern Liturgies” în *The Assisi Papers: Proceedings of the First International Congress of Pastoral Liturgy*, Collegeville, The Liturgical Press, 1957.

în lume să aducă pacea, dragostea și bucuria Împărăției în lumea întreagă. Dar structura liturgică în totalitatea ei include postul și praznicele, iar Taina Botezului și Taina căsătoriei ajută la formarea și constituirea comunității liturgice în Trupul lui Hristos, adică Biserica. Prin practica liturgică persoanele devin membrii ai acestei noi comunități mesianice al cărei cap este Hristos. Schmemmann nu a conceput teologia pastorală ca un subiect distinct de studiu, ca ceva diferit sau adăugat liturghiei, ci a considerat că teologia pastorală și liturghia sunt strâns legate între ele; potrivit lui Schmemmann, teologia pastorală trebuie să fie înțeleasă ca o sferă unică și importantă a teologiei, iar Euharistia este sursa reflecției asupra teologiei pastorale. Această carte arată cum Biserica se poate întoarce spre izvorul nesecat al liturghiei pentru a reforma teologia pastorală atât în universități, cât și în Biserică.

Comentariul *Biserică, lume și Împărăție* este prezentat într-un vast context teologic și ecumenic și prezintă o discuție comprehensivă asupra teologiei pastorale în contextul liturghiei. Modul meu de formulare și explicare a teologiei pastorale folosește un extins vocabular teologic și ecumenic cu privire la felul în care ar trebui să vorbim despre teologia pastorală și de locul ei în Biserică. Ofer o nouă gramatică sau un nou mod de a vorbi despre teologia pastorală, un limbaj care reflectă nu numai scrierile lui Alexander Schmemmann, ci și tradiția teologică răsăriteană în totalitatea ei.

Mai mult, viața și activitatea lui Schmemmann au fost profund influențate de experiența sa cu mișcarea liturgică romano-catolică în Europa, mai ales în Franța; a găsit un izvor de inspirație în lucrările lui L. Bouyer, J. Daniélou și G. Dix, printre alții, și a fost observator ortodox la lucrările conciliului Vatican II. Am prezentat gândirea lui Schmemmann în contextul larg al reformelor liturgice și reînnoirii inițiate de Vatican II, mai ales cu privire la *Sacrosanctum Concilium*, *Lumen Gentium*, precum și la unele documente post-conciliare, cum ar fi *Mane Nobiscum Domine* și *Orientale Lumen*, care prezintă o mai mare afinitate cu teologia liturgică a Bisericii Răsăritene. Deși eu vin dintr-un mediu teologic răsăritean, am fost inspirat de ceea ce răposatul Ioan Paul II a afirmat în legătură cu bogăția teologiei răsăritene și am inclus gândirea lui Schmemmann în contextul scrisorii apostolice *Orientale Lumen*, care abordează moștenirea teologică și liturgică în Răsărit.

De asemenea, munca mea la această carte a fost profund influențată de experiența mea în ecumenismul teologic, mai ales de Programul pentru Pastori și Teologi la Centrul de cercetare teologică de la Universitatea Princeton. Întâlnirile regulate cu pastorii de diverse confesiuni pentru rugăciune, studiu biblic și discuții teologice mi-au oferit oportunitatea de a reflecta mai mult asupra naturii ecumenice a teologiei, mai ales a teologiei pastorale. Această activitate ecumenică mi-a îmbogățit vocabularul și mi-a mo-

delat viziunea asupra teologiei pastorale ca fiind și pastorală și teologică, în contrast cu modul în care, de multe ori, se discută teologia pastorală în seminariile și facultățile de teologie. Pornind de la faptul că mai mulți pastori și-au făcut timp pentru a se gândi și reflecta împreună la probleme teologice într-un grup, s-a creat un teren fertil unde au răsărit ideile pentru această carte. Sper că pastorii care vor citi *Biserica, lume și Împărăție* să vadă în această carte o inspirație pentru discuțiile de grup și reflecțiile asupra naturii pastorale a liturghiei, precum și pentru modul în care noi, ca păstori, ne putem adăpa din izvorul nesecat al cultului liturgic pentru a găsi răspunsuri la întrebările și problemele teologice contemporane.

Ce poate spune un preot din tradiția ortodoxă răsăriteană unui auditoriu preponderent romano-catolic? Dat fiind faptul că Schmemmann însuși a fost profund influențat de Mișcarea liturgică romano-catolică din Franța și, mai apoi, din Statele Unite și a fost unul dintre pionierii discuțiilor și dezbaterilor ecumenice din America de Nord, consider această carte ca un adevărat dialog între Răsărit și Apus, astfel încât să putem învăța unii de la alții, mai ales în ceea ce privește moștenirea liturgică și sacramentală comună. În *Orientalis Lumen*, Ioan Paul II a evidențiat bogata tradiție teologică și liturgică a Bisericii Răsăritene, care a fost păstrată în cultul religios:

„Anumite trăsături ale tradiției spirituale și teologice comune diferitelor Biserici din Răsărit

relievează sensibilitatea lor față de formele pe care le ia transmiterea Scripturii în ținuturile apusene. Conciliul Vatican II le rezumă astfel: «Este cunoscută dragostea cu care creștinii răsăriteni celebrează Sfânta Liturghie, mai ales Taina Euharistiei, izvor de viață pentru Biserică și cheazășia slavei viitoare. În această taină, credincioșii împreună cu episcopii lor au acces la Dumnezeu Tatăl prin Fiul, Cuvântul întrupat care a pățimit și S-a preamărit în revărsarea Sfântului Duh. Și astfel, devenind *părtași ai firii dumnezeiești* (2 Petr 1, 4), intră în comuniune cu taina Sfintei Treimi»⁴.

Ioan Paul II accentuează noțiunea de participare adevărată la viața Sfintei Treimi în practica liturgică. Prin participarea la viața sacramentală a Bisericii, prin primirea Sfintei Împărtășanii, mărturisirea păcatelor în fața preotului și prin alte Taine, omul are putința de a intra în dragostea obștească a lui Dumnezeu. Atunci credincioșii împărtășesc această dragoste comună cu oamenii din jurul lor, oglindind dragostea și sacrificiul de sine al Sfintei Treimi: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Sper că această carte poate crea o punte între Răsărit și Apus în privința modului în care înțelegem teologia pastorală și munca noastră în Biserică. Alexander Schmemmann a fost dispus la dialog deschis și discuții cu colegii săi catolici, iar eu sper ca această carte să fie o mică contribuție la dialogul teologic neîntrerupt.

⁴ *Oriental Lumen*, 6.

Sper, de asemenea, că non-catolicii vor avea un folos din citirea gândurilor lui Schmemmann despre teologia pastorală, de vreme ce mulți cercetători și teologi din alte confesiuni creștine sunt inspirați, încurajați și reînnoiți de scrierile lui Schmemmann.

Este necesară o scurtă notă cu privire la titlul cărții. În scrierile sale, Schmemmann a susținut în mod clar legăturile teologice dintre Biserică, adică comunitatea de creștini botezați care trăiesc în lume, și Împărăția Cerurilor, care este pe deplin manifestă în cultul Bisericii, în Sfânta Liturghie euharistică. De asemenea, nu se poate face nicio distincție între Biserică și lume, de vreme ce însuși Hristos le-a spus ucenicilor să fie în lume, dar nu ai lumii⁵. În timp ce Scripturile descriu lumea în întuneric, totuși, în acest întuneric Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, și-a arătat lumina, puterea și slava sa. La sfârșitul vieții pământești, Iisus i-a trimis în lume pe ucenici pentru a predica și învăța mai departe. Cu alte cuvinte, Apostolii au fost trimiși în lume să vestească Împărăția lui Dumnezeu. Biserica, așadar, este expre-

⁵ Această temă a deschiderii către lume apare în numeroase scrieri ortodoxe, vezi, mai ales, PAVEL EVDOKIMOV, *In the World, of the Church*, Michael Plekon și Alex Vinogradov, traducători și editori, Crestwood, St. Vladimir's Press, 2001. Alți autori ortodocși, precum Anton Kartășev și Serghei Bulgakov vorbesc despre „îmbisericirea” culturii și a societății. Cu alte cuvinte, în loc să fugă de lume, creștinii sunt chemați să îmbrățișeze cultura din mediul în care trăiesc, aducând lumina și adevărul Evangheliei în lume.

sia fizică sau văzută a Împărăției lui Dumnezeu, locul unde ascultăm citirea Evangheliei, unde oamenii devin fiii lui Dumnezeu prin Taina Botezului și unde Îl primim pe Hristos însuși prin pâine și vin. Biserica este locul unde noi ne împărtășim bucuriile, durerile și suferințele, stând unii cu alții și ajutându-ne unii pe alții în viață. La sfârșitul liturghiei suntem îndemnați să mergem la casele, familiile și muncile noastre pentru a trăi acolo credința în Dumnezeu în mijlocul oamenilor. Prin urmare, ca membri ai Bisericii lui Dumnezeu noi trăim pentru Împărăția lui Dumnezeu în această lume până la venirea Domnului.

Urmându-l pe Schmemmann, am adoptat acești trei piloni: Biserică, lume și Împărăție, ca fiind pilonii pe care se sprijină cartea mea. Acești trei piloni constituie, de asemenea, cei trei poli ai teologiei pastorale care se manifestă în Biserică, pentru viața lumii, și în viață pentru Împărăția lui Dumnezeu:

„Acestea sunt lumea, Biserica, Împărăția. Întreaga creație, întreaga mântuire, întreaga împlinire este a lui Dumnezeu. Cerul pe pământ. O singură gură și o singură inimă, o singură proslăvire și cântare a prea cinstului nume – al Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin. Iată esența acestei rugăciuni mari și culminante, iată ultima cerere a Euharistiei care unește în jurul Mielului lui Dumnezeu, întru Hristos, întreaga lume spirituală, începând cu Mama Domnului, cu sfinții și terminând cu toți – încât

El Însuși să fie totul în toți. Iată de ce, săvârșind de fiecare dată Euharistia, noi suntem chemați să vedem, să ne dăm seama, să înțelegem în ce trebuie să adâncim întreaga noastră conștiință, întreaga iubire, toată dorința, înainte de a ne apropia «de Împăratul cel nemuritor și Dumnezeuul nostru»”⁶.

Pentru Schmemmann, Euharistia este izvorul și culmea teologiei, dar și a întregii Biserici. În scrierile sale, Schmemmann evidențiază faptul că Euharistia trebuie să fie misionară, de vreme ce ne adunăm toți pentru a ne împărtăși și a frânge pâinea, dar suntem trimiși să împărțim bucuria Împărăției cu toată lumea, ceea ce este o continuare a misiunii ucenicilor lui Iisus, „Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Mt 28, 19-20). „Deci cei ce au primit cuvântul lui s-au botezat și în ziua aceea s-au adăugat ca la trei mii de suflete. Și stăruiau în învățătura apostolilor și în împărtășire, în frângerea pâinii și în rugăciuni” (Fapte 2, 41-42). Astfel, Schmemmann consideră Euharistia ca o sursă pentru reflecția pastorală în sensul că teologia pastorală, în

⁶ ALEXANDER SCHMEMMANN, *The Eucharist*, trad. de Paul Kachur, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 1988, p. 239. [în rom., ALEXANDER SCHMEMMANN, *Euharistia – Taina Împărăției*, trad. Pr. Boris Răduleanu, ed. Anastasia, București, 1993, pp. 241-242].

cele din urmă, trebuie să aducă enoriașii la o întâlnire cu Dumnezeu cel viu și, apoi, să-i trimită înapoi în lume pentru ca să trăiască o viață plină de har.

Acest studiu despre Schmemmann este unicul consacrat în primul rând teologiei pastorale a lui Schmemmann. În timp ce există numeroase eseuri, articole și monografii care se ocupă cu alte aspecte ale teologiei sale, mai ales teologia liturgică și ecleziologia sa, nu există resurse care se axează pe meditațiile sale asupra slujirii pastorale.

În sfârșit și cel mai important, *Biserică, lume și Împărăție* cuprinde materiale din arhiva lui Alexander Schmemmann, nepublicate până acum, care sunt păstrate la Biblioteca Pr. Georges Florovsky de la Seminarul teologic ortodox Sf. Vladimir. Am primit în mod exclusiv permisiunea de a folosi materialul din arhivă când făceam cercetare pentru lucrarea de disertație. Această nouă cercetare a evidențiat importanța contextului liturgic și euharistic pentru slujirea pastorală, accentuând, mai cu seamă, pregătirea spirituală, practică și teologică a clerului hirotonit, precum și capcanele clericalismului și slujirii generale a întregului Trup al lui Hristos, atât cler, cât și mireni. Această carte include material care va deveni o importantă contribuție la cercetarea teologică.

La fel ca în orice proiect de această magnitudine, sunt recunoscător unor persoane fără ajutorul cărora nu aș fi putut realiza o asemenea lucrare. În primul rând, trebuie să mulțumesc comisiei doctorale care m-a ghidat pe căile sinuoase și înguste ale cercetării academice.

Sunt cu deosebire recunoscător conducătorului meu de doctorat, dr. Lawrence J. Ryan, care a fost mentorul perfect: plin de răbdare, amabilitate, bunăvoință, dar întotdeauna ferm și încurajator. De asemenea, le sunt recunoscător celorlalți membri ai comisiei doctorale, dr. Daniel Findykian, dr. Stephen Plumlee, dr. Andrew Purves, dr. Rich Douglas, abatele dr. Placid Solari OSB și dr. Kevin Sharpe. Comentariile și criticile lor din timpul conceperii tezei mi-au permis să îmi păstrez perspectiva corectă și coerența. Aș vrea să-i mulțumesc doamnei Eleana Silk și angajaților Bibliotecii Pr. Georges Florovsky de la Seminarul teologic ortodox Sfântul Vladimir pentru ajutorul în timpul cercetării și pentru sprijinul în obținerea referințelor. De asemenea, Kevin Thornton și colectivul redacțional de la Hillenbrand au fost foarte generoși, oferindu-mi permanent sprijin și îndrumare în timpul procesului editorial.

Un cuvânt de mulțumire se cuvine colegilor și prietenilor mei, Michael Plekon și Stephen Hrycyniak. Susținerea și încurajările lor în timpul redactării acestui proiect au fost binevenite, mai ales în timpul lungilor episoade de blocaj al scriitorului. Încurajările lui Stephen pentru publicarea cărții și expertiza lui Michael în sfera teologiei ortodoxe moderne și a renașterii religioase rusești au contribuit în mare măsură la acest proiect, mai ales fiindcă am ținut seama de mediul teologic al lui Schmemmann și de pregătirea sa teologică.

În fine, am fost întotdeauna încurajat de răbdarea, dragostea și generozitatea constantă a iubitei mele soții Taisia și a fiicelor mele Hannah și Emma care au sacrificat timpul petrecut împreună cu mine pentru ca eu să pot termina acest proiect. Nu aș fi putut realiza nimic fără rugăciunilor lor neîncetate, fără sprijinul, zâmbetele și îmbrățișările lor; pentru acestea le sunt foarte recunoscător.